

מרון הגאון בן ציון מאיר חי עוזיאל
ראשון לציון, הרב הראשי לישראל

בעניני שביעית

א. הפסד פירות שביעית

רב גדול הציע לפני שאלה שעמדה לפניו באחד מת"ח תושבי מח"ק שישי לו בחצירו גפן דלית והוא נוהג בכל שנה לאבד את פריה על ידי קטיפת האשכולות סמוך לנביטתם כדי למנוע מחצרו כניסת ילדי הרחוב שנכנסים לחצרו לבצור ענפי הגפן וכל הנאתו מגפן זאת היא לסכך את סוכתו בימי החג, ונסתפק: אם מותר לעשות זאת גם בשנה זאת שהיא שנת השביעית. ואם מותר לו למתוח את הזמורות והפארות ולקשרם. בחוטים לקירות שמסביב לו כדי שלא תהיינה נגררות לארץ, והיות ששאלות אלה הם הלכה למעשה שהשעה צריכה להן ואגב דחביבות הרה"ג השואל גבן דחקתי את עצמי לכתוב מה שיעלה במצודתי לקוצר השגתי בעזרת צור ישועתי.

והנה הרה"ג השואל ברוב חכמתו ובקיאותו נשא ונתן בשאלה זאת לכל פרטיה בדין קציצת הזמורות ומתיחתן ע"י קשירה בחוטין, ולדידי יש להסתפק בדבר אם מותר לו לאבד את פריה ע"י קטיפת האשכולות סמוך לנביטתן דהואיל וכל תבואת שדה וכרם הוא הפקר מדין אפקעתא דמלכא אינו רשאי להפסידה ולגרום נזק לאחרים. וכמו שנבאר להלן בע"ה.

שנינו במתניתין: מאימתי אין קוצצין? בש"א: כל האילן משיוציא בה"א החרובין משישלשלו והגפנים משיגרעו והזתים משינצו ושאר כל אילן כשיוציא וכל האילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקצצו (שביעית פ"ד מ' י') וכן גרסי בגמ': רבי אלעאי קץ כפניתא דשביעית, היכי עביד הכי לאכלה אמר רחמנא ולא להפסד, ואסקינן אלא רבי אלעאי בדנסתני קץ, ופרש"י: תמרים של דקל זכר ואינן מתבשלין בו עולמית זכר ולעולם הן קטנות הלכך ר' אלעי לא אפסיד מידי (פסחים נ"ג).

מכאן אנו למדים שאסור לקצוץ אילנות שעושים פרי בשביעית משעה שהביאו פירות משום שהוא מפסיד את הפרי, ורחמנא אמר והיה שבת הארץ לכם לאכלה, ולא להפסד, אלמא דאע"ג דהוא צריך לעצים אסור לקוצצם משום הפסד הפרי, וכל שכן הוא שאסור להפסיד הפרי עצמו מטעם זה, ומסתברא לומר דלא נאמרו שעורים אלה לבית הלל אלא בקוצץ האילן לעצים וכל זמן שלא נחית לפרי מותר לקוצצו משום דהאילן עצמו לא הופקר מן התורה וברשות בעליו עומד גם כשיתן פירות או אחר שיגיעו הפירות לעונת המעשרות, אבל הפרי עצמו אסור לקוטפו ולאבדו בידיים משום שהוא מזיק לאחרים שראויים לזכות בו מדין הפקר. ראיה לסברא מדברי הרמב"ם שכתב: אסור לקצוץ אילנות בשנה שביעית

כשהתחילו לשאת פרי ולהוציא פרח מפני שהוא גזול בני אדם שהקב"ה נתן פירותיהם לכל בני אדם (פיה"מ להרמב"ם ס"ד מ"י).

וכן כתב הרע"ב בפירושו: ואני שמעתי דכיון דאפקרינהו רחמנא לפירות אם יקצצם הוי גזול הרבים (שם). והנה התוי"ט הקשה דברי הרמב"ם אהדדי שבתבורו כתב טעם המפורש בגמרא משום שנאמר: לכם לאכלה ולא להפסד ותירץ שהרמב"ם בפירושו לא נתכוון אלא לתת טעם לדרשת דלאכלה ולא להפסד ואמר מפני שהוא גזול הרבים, ומ"מ לכאורה אין צריך לטעמו אלא כך היתה מצות שביעית שלא להפסיד פירותיה אבל יהיו הפירות חשובים ולא נפסידם (שביעית שם).

ולע"ד נראה דהרמב"ם בפירושו נקט טעם זה לב"ש דאמרי כל האילן משיוציא, והוקשה לו להרמב"ם דמטעם גזו"כ דלאכלה ולא להפסד אין ללמוד אסור קציצת האילנות טרם שהתחילו להוציא פרי. דהרי קודם הנצת הפרי אין האילנות עומדים לאכילה ולא חלה עליהם גזרת הכתוב דלכם לאכילה. מזה הכרח לומר דטעמייהו דב"ש הוא משום דהוי גזול הרבים ומשעה שהתחיל האילן להתכסות בעלין שהוא ראוי לתת פרי הרי הוא גזול הרבים בקציצתו. וזהו באמת גם טעמייהו דב"ה אלא שלדעתם בקוצץ האילן כיון שהוא מתכוון לקצוץ האילן לעצים והפסד האחרים בא מאליו לא נאסרו החרובין הגפנים והזיתים אלא משהתחילו לתת פירות משום דלאכלה ולא להפסד. דון מינה בקוטף פירות עצמם, שבזה לא נחלק אדם מעולם ולכל הדעות אסור לקצוץ הפירות עצמם ואפילו בגפנים קודם שיגרעו דהיינו שיעשו כפול הלבן מטעם זה שהוא גזול הרבים. ראייה זאת אמנם אינה מכרעת אבל הסברא עצמה היא אלימתא לדעתי ואם גם נאמר שמקרא דלכם לאכלה לא נאסר לקטוף הענבים אלא משיגרעו והיינו משיהיו כפול הלבן (פאת השלחן ה' שביעית סי' כ"ח ס"ק ט"ר) אבל מכל מקום מדין גזול הרבים אסור לקטוף הפירות משעת נביטתם שהרי חייבה התורה את בעל הבית לפרוץ הגדרות ולהפקיר שדהו בכל שנת השביעית (רמב"ם הלכות שמיטה ויובל ה' כ"ד) וכיון שכן אין טעם טרדת הילדים שנכנסים לחצר לקטוף פוטרות אותו ממצות הפקר ונטיעת השדה, וממילא יוצא שקטיפת הפרי היא גזלת הרבים, לכן אני אומר בשאלה דנדון דידן שלא טוב עשה הת"ח זה שקטף את האשכולות מגפנו שהם מופקרים לכל אדם מדין אפקעתא דמלכא כדכתיב: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה.

ב. איפור שביעית באילני סרק

והנה הרב השואל בראשית דבריו יצא לדון בדין עבודת האילן באילני סרק, וכתב דאע"ג דהלכה פסוקה היא דאין נוטעין בשביעית אילן סרק (רמב"ם ה' שמיטה פ"א ה"ה) אין ללמוד מזה לעבודת האילן דשאני נטיעה שהיא עבודת הקרקע ואסורה מדכתיב ושבחה הארץ שבת לה', ובכלל זה גם נטיעת אילני סרק, אבל בעבודת כרמך לא תזמור שפיר יש לומר שלא אסרה תורה אלא אילני פירות דומיא דכרם, אבל אילני סרק מותרים. ושוב הביא ראייה מכרעת שגם עבודת אילן נאסרה בשביעית אפילו באילני סרק מדתנן: אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה. ופירש"י: דשקמה עץ סרק היא (ב"מ ק"ט. ד"ה

זאין לו בקורות שקמה) ושקמה אינה עושה פירות (פסחים נ"ג ד"ה ושקמה). ועוד כתב דרש"י והרמב"ם חולקים בזימור דשאר אילנות דלרש"י אין זימור אסור בשאר אילנות אלא מדרבנן מדפירש דקרוסום היינו זימור אלא שקרוסום שייך באילנות (מו"ק ג. רש"י ד"ה מקרוסמין) ולהרמב"ם זימור אסור מדאורייתא אפילו בשאר אילנות. מכאן למד דלרש"י דפירש דשקמה היא אילן סרק ואעפ"כ אסור לקוצצה בשביעית מזה מוכח דעבודת האילן נוהגת אפילו באילן סרק ואפילו בעבודות האסורות מדרבנן, ועל פי זה יצא לדון לאסור קציצת הזמורות ופירות הגסן בשביעית גם אחרי שנקטפו פירות עכ"ד. ואני אומר שאין דבריו נהירין לי שודאי שקמה אילן מאכל הוא ואנא מתניתין ידענא ומשנה מפורשת היא: הקלין שבדמאי וכו' ובנות שקמה (דמאי פ"א מ"א). וכן שנינו המדלה את הגסן על מקצת אילן מאכל מותר להביא זרע אל תחת המותר ומעשה שהלך ר' יהושע וכו' זההרהו גסן שהיא מודלה על מקצת הקורה וסדן של שקמה ובו קורות הרבה אמר לו תחת הזו אסור והשאר מותר. (כלאים פ"ו מ"ד)

הרי לך מפורש דשקמה הוא אילן מאכל, וכדכתב הרמב"ם שם בפירושו וטעמא דדינא הוא משום שאין אדם מבטל אילן מאכל ועושהו אפיפרון לגסן (הרמב"ם הל' כלאים פ"ו הי"ב) ומקורו מדברי הירושלמי (כלאים פ"ו ה"ד).

איברא שיש לדחות ראייה זאת מדתניא: מעשה שהלך רבי יהושע אצל רבי ישמעאל והראהו גסן מודלה על מקצת תאנה ואמר לו מה אני להביא זרע תחת המותר. אמר לו מותר שאין אדם מבטל תאנתו מפני גפנו העלהו משם לבית המגונים והראהו גסן מודלה על מקצת קורה ובו סדן של שקמה ובו קורות הרבה אמר לו תחת קורה זו אסור והשאר מותר שאני רואה כל קורה וקורה כאילן אילן בפני עצמו (תוספתא כלאים פ"ד ה"ד), ומדתני בשקמה טעם מיוחד דכל קורה אילן בפני עצמו, משמע דשקמה יש טעם מיוחד, דכל קורה אילן בפני עצמו חשוב, אולם לקושטא דמילתא נראה שבאמת שקמה אילן מאכל הוא אלא הואיל ועיקר נטיעתו היא לקורות אין פירותיו חשובין לגבי הקורות לכך היה מן הדין לחושבו כאילן סרק שאדם מבטלו לגבי תאנתו, לזה הוצרכה התוספתא לטעם מיוחד שכל קורה היא אילן בפני עצמו, ולעולם שקמה אילן מאכל היא זכדמוכח ממתניתין שכתבנו, ומה שכתב דאילן סרק הוא היינו לומר דעיקר נטיעתו היא לקורות שבו, וכן מתפרש מה שכתב שאינו עושה פירות לפי שהפרי הוא צומח ודבוק בעץ ממש ולא בענפיו כשאר פירות.

ואף הרב השואל חזר בו מדעתו והוכיח מהירושלמי דשקמה הוא אילן מאכל וחיים בערלה דגרסינן התם: תני בשם רבי שמעון אין לך בא למחשבת סטור אלא שלשת המינין בלבד רימון ושקמה וצלף (ירושלמי ערלה פ"א ה"א). מעתה אחרי שנתברר לנו דשקמה הוא אילן מאכל, עדין הספק במקומו עומד לומר שאילן סרק מותר בעבודה בשביעית.

ג. זימור בשאר אילנות

הרב השואל הנ"ל חדש מחלוקת בדין זימור בשאר אילנות דלרש"י לא אסרה תורה זימור אלא בכרם כדכתיב כרמך לא תזמור אבל שאר אילנות מותרים בזימור מדאורייתא ואינם אסורים אלא מדרבנן ויליף לה ממ"ש רש"י: קרוסום

היינו זימור אלא דקרסום שייך באילנות (מ"ק ג'). והרמב"ם דסובר דזימור אסור גם בשאר אילנות מפרש דקרסום היא עבודה הנהוגה בתבואה וירקות (כמ"ש בשביעית פ"ב מ"ג ושבת פ"ג מ"ב).

ולע"ד נראה שדברים אלה נאמרו שלא בדקדוק, שהרי המעין בסוגיא דמ"ק (שם) יראה שלא הסתפק בגמ' על שאר אילנות בזימור, והדין נותן כן שהרי זימור היא בכלל זריעה והרי היא בכלל שדך לא תזרע, הואיל והזימור גורם לצמיחה חדשה, ולא מצאנו אלא דעה יחידה והיא דעת רבי ישמעאל שאומר שנטיעת אילן סרק בשביעית מותרת (ירושלמי שביעית) ולא קיי"ל כותיה, אבל הספק בגמרא היא על עבודות הדומות לזימור, כגון כסוח בעשבים וקרסום באילנות שהם בכלל לא תזמור, ולזה כיון רש"י בדבריו: דמקרסמין היינו זימור. כלומר שהיא בכלל זימור לאפוקי כסוח שאינו אלא בעשבים, ולזה מדויק לשון הגמרא: כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך כלומר כל המלאכות הדומות לזריעה חמירה ואסורים מדרבנן. וכן פסק הרמב"ם: ולא יפרד העלים והבדים היבשים ולא יקטום אותם ולא יפסג את האילנות וכן כל שאר עבודות האילן ואם עשה אחת מאלה בשביעית מכין אותו מ"מ (ה' שמיטה פ"א ה' י"ט) ומה שפירש הרמב"ם: מקרסמין לכרות השבולת ביד ולהניח התבן (שביעית פ"ב מ"ג), וכן מה שפירש: המקרסם הקוטע ירקות מה שעלה על פני הארץ (שבת פ"ב מ"ב) היינו לפרש מושג מקרסם, אבל להלכה הוא סובר שקרסום אסור מדרבנן אפילו בכרם, וכן כתב מפורש בפ"י לשבת: ומורד הכורת ענפי האילנות וזה המקרסם. אלא דרש"י מפרש דזורד הוא כריתת ענפים חדשים שמתייבשין ומקרסם הוא ענפים יבשים מן אילן (שבת שם). אבל על כל פנים גם לרש"י אין זה זימור ממש הנעשה להצמחת האילן אלא לתקן האילן, ובאמת גם לרש"י מושג קרסום נאמר גם על שדה תבואה וכדתנן: שדה שקרסמה נמלים (פאה פ"ב מ"ה) ובכך אין שום יסוד לחדש מחלוקת בין רש"י והרמב"ם, וחלילה להעלות על הדעת שרש"י סובר דעבודת האילן מותרת מדאורייתא בשאר האילנות. ולענין דינא נראה לי ברור דכך הוא הדין באילני סרק כמו באילני מאכל וכשם שאסור לנטוע אילני סרק כך אסור לעבוד עבודת אילן באילני סרק, ואין צריך לומר זימור שהוא בכלל זריעה, והבא לחלק ולהקל באילני סרק עליו להביא ראיה ויתנו עדיהם ויצדקו.

ד. הקוצץ ברמו או גפנו לשם פכוך

רב חביבאי הרה"ג הפוסק יצ"ו יצא לדון בקציצת הגפן לשם סיכוך מצד דבר שאינו מתכוון ופ"ר שאסור גם בשאר כל האיסורים שבתורה, והאריך והרחיב בבקיאות ועמק עיונו כי ה' הטובה עליו, ולדידי נראה דאין מקור לאסור קציצת אילנות לעצים, ומשנה ערוכה שנינו: המבקיע בזית לא יחפהו בעפר אבל מחפה הוא באבנים ובקש, אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה ר"א כדרכה אסור אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מעל הארץ, המזנב בגפנים והקוצץ בקנים ר"ע קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ומגירה ובכל מה שירצה (שביעית פ"ד ה"ו). מכאן אנו למדים שדוקא בבתולת שקמה זאת אומרת שקמה שלא נקצצה כלל הוא דבעינן שיגביה עשרה או שיגום לר"י דקיי"ל כותיה משום שזו היא עבודתה הלכך לא מהני כוונתן לעצים, אבל בכל שאר האילנות

מותר לקצוץ לעצים הואיל ואין קדושת עצים בשביעית (סוכה מ'. וב"ק ק"א) לא צאסרה קציצתם (עיין סנהדרין כ"ו תד"ה לעקל ומהרש"א שם) ומשום זריעה צמי לא נאסר הואיל ואינו עושה פעולת הזמירה דלא אסרה תורה אלא בזומר זהיינו כריתת הזמורה שהיא נושאת אשכולות ענבים או בזומר רק הענפים היבשים (עיין פאת השלחן שביעית ס"ק מ"ט) אבל ענפי הגפנים או כל שאר אילנות מותרת. וזה ההבדל בין זומר ומזנב בגפנים או מבקיע בזיתים ובין קוצץ קורות שקמה. וכן מתפרשים דברי הגמרא: הזומר וצריך לעצים חייב שתיב (שבת ע"ג), דכיון שעושה פעולת הזמירה אעפ"י שאינו מתכוון אלא לעצים חייב משום זומר וקוצר לענין שבת, אבל לענין שביעית אינו חייב אלא משום בוטע ולא משום קוצר דאין איסור קצירת עצים בשביעית כשאינו בדרך זמירה ולא עוד אלא דאפילו זומר נמי כשהזמירה היא קשה לאילן כגון שהוא זומר. למעלה מעשרה טפחים אין בו איסור בשביעית וכמו שכתבו התוס' (שבת ע"ג תד"ה זומר, וסנהדרין כ"ו תד"ה לעקל).

מכל האמור למדנו דקוצץ ענפי האילנות למעלה מעשרה טפחים הואיל וזה קשה לאילן אין בו אסור שביעית לא משום קוצר ולא משום בוטע כשהוא מתכוון לעצים, ולא מטעם דבר שאינו מתכוון מותר, אלא משום דלא אסרה תורה קציצת עצים בשביעית אלא כשהוא בדרך זמירה ובאופן שאינו מקלקל את האילן, ולכן נראה לי להתיר בנדון דידן לקצוץ ענפי הגפן למעלה מעשרה טפחים לסכך בהם סוכתו, וזה ברור ופשוט מאד לדעתו.

ה. כריתת ענפי הגפן בחוטים

ועתה נדון בשאלה השניה אם מותר לקשור החוטים בענפי הגפן שהם נוטים למטה. הלכה זאת היא מפורשת לאיסור מדתנן: מזהמין את הנטיעות וכורכין אותם וכו' עד ר"ה ופירש הרמב"ם: וכורכים היא שיקבץ הענפים והפאות ויקשרם כדי שיעלו למעלה במישור ולא ינטו על הארץ (שביעית פ"ב מ"ד) מכלל דאחר ר"ה אסור משום דזה הוא בכלל אברויי אילנא שהוא משבח את האילן, וכן פסק הרמב"ם בפירוש וכתב: אין נוטעים בשביעית ולא יכרוך את הנטיעות (ה' שמיטה פ"א ה"ה) ואין לומר שדוקא בנטיעות הרכות הוא שאסור משום דמשבח כל הנטיעה על ידי כך שלא תהא עקומה או כפופה אבל אילן שגדל כל צרכו ויש לו ענפים שמתפשטים ויורדים לארץ מותר לקוצצם הואיל ואין בו משום אברויי אילנא, זה אינו שלא הותר בשביעית אלא דבר שהוא לקיומא אילנא, וכל שאינו בכלל קיום אילנא הרי הוא בכלל אברויי ואסור, וכן אמרו ולא יפסג באילן, ופירש"י: סומכין האילן שהוא רענן יותר מדי, ובגירסת הכ"מ כשאילן הוא רך הרבה ויראים שמא ישבר סומכין אותו, ושתי הגרסות לדבר אחד התכונו ואין ביניהם אלא שנוי הנוסחאות, והר"ן פירש: ומפסגין הוא אילן שענפיו נוטים לכאן ולכאן קושרים אותם כדי שיעלו למעלה ולא יכבדו על האילן (מו"ק ג' וכ"מ השמיטה פ"א ה"ה). מכאן אנו למדים דאף במקום שענפיו אלה שמתפשטים לארץ מסכנים את האילן כולו לא הותר לקשור את ענפיו וכל שכן במקום שאינם מכבידים על האילן או מסכנים את קיומו שאסור לקשרם משום שקשירתם היא שבת האילן.